

tit' k prácam diskutovaných filozofov a filozofiek, napríklad k práci Nancy Nersessianovej (2008).

Juraj Halas

juraj@halas.tk

Literatúra

- ČERNÍK, V. (1972): *Myšlienkový experiment a produkcia ideí*. Bratislava: Pravda.
- NERSESIAN, N. J. (2008): *Creating Scientific Concepts*. Cambridge: MIT Press.
- PICHA, M. (2011): How to Reconstruct a Thought Experiment? *Organon F* 18, No. 2, 154-188.
- SCHICK JR., T. – VAUGHN, L. (2002): *Doing Philosophy: An Introduction Through Thought Experiments*. London: McGraw-Hill.

Barbora Geistová Čakovská: *Vzťahy synonymie: logická sémantika verzus lingvistické teórie o synonymii*
Bratislava: aleph 2010, 156 strán

Barbora Geistová Čakovská sa problematikou synonymie zaoberala dlhodo-
bo, a to najmä počas svojho doktorandského štúdia. Po istom čase sa k téme
vrátila a v roku 2010 vydala monografiu s názvom *Vzťahy synonymie: logická sé-
mantika verzus lingvistické teórie o synonymii*, ktorá je prepracovanou verziou jej
dizertačnej práce z roku 2007.

Prv než podrobnejšie rozoberiem obsah knihy, uvediem niekoľko poznámok
k štýlu knihy. Hoci ide o knihu od autorky venujúcej sa analytickej filozofii,
neznamená to, že je napísaná formálnym jazykom plným symbolov. Práve na-
opak. Autorka sa v celej monografii vyhýbala technickému jazyku, pokiaľ jej to
obsah aspoň trochu dovolil. Navzdory tomu je text jednoznačný, prehľadný, ba
až transparentný, pretože čitateľ prakticky vždy má pred sebou centrálnu prob-
lematiku a vývoj jej spracovania v rámci celej monografie. Autorka využíva jed-
noduchý, čitateľný jazyk bez úsilia nadbytočne využívať príklady či opakovať
myšlienky. Čitateľovi je vždy zrejmé – a autorka to občas zdôrazňuje – čo sú zá-
kladné stavebné kamene práce. Jednotlivé definície sú pochopiteľné a ich úloha
je z textu vždy zrejmá. Definície aj základné termíny sú v texte vždy zvýraznené.
Ich počet postupne narastá, no práve vďaka prehľadnému štýlu monografie nie
je problém nájsť relevantné pasáže. Autorka vychádza čitateľovi v ústrety aj
tým, že tieto termíny nepoužíva najprv skusmo, v intuitívnom význame, ale vždy

až v jasne stanovenom teoretickom význame. Každý nový termín, s ktorým sa čitateľ stretne, sa prakticky ihneď vysvetlí. Takto je vždy zrejmé, akú úlohu hrá, prečo ho treba používať, aj potenciálne nástrahy a problémy, ktoré vzniknú jeho ignorovaním. Pri čítaní monografie získate pocit, že s autorkou vediete rozhovor, v ktorom vám pregnantne a zároveň nenásilne sprostredkúva výsledky svojej práce. Vzhľadom na to, že práca sa pohybuje na rozhraní viacerých disciplín, je napísaná výborným ústretovým štýlom, ktorý veľmi zjednodušuje prípadné diskusie odborníkov i nadšencov z rôznych oblastí. Z tohto hľadiska by mohla pre autorov či študentov slúžiť aj ako príručka o tom, ako písať zrozumiteľný text.

Teraz prejdem k obsahu práce. Ako už názov knihy naznačuje, neexistuje iba jediný vzťah synonymie. Autorka sa zaoberá najmä vzťahmi synonymie v logickej sémantike a lingvistických teóriách, pričom prvé označuje termínom LOGsynonymia a druhé LINsynonymia. V každej z týchto oblastí existuje množstvo odbornej literatúry, ktorá sa zaoberá explikáciou synonymie. Prednosť recenzovanej monografie spočíva v tom, že je interdisciplinárna. Autorka pomocou logickej sémantiky skúma a rozlišuje rôzne vzťahy synonymie ukryté pod jedným termínom používaným v lingvistike. Pracuje ako biológ pri skúmaní organizmov pomocou rôznych technických nástrojov. Kniha je aj preto rozdelená na dve hlavné kapitoly. V prvej sú predstavené nástroje skúmania. Ako aj sama autorka tvrdí, čitatelia oboznámení so základmi problematiky logickej sémantiky v tejto kapitole nenájdu nič nové. Táto prvá, menšia kapitola slúži hlavne pre čitateľov z iných disciplín, pretože v nej sú ústretovo vysvetlené základné termíny logicko-sémantickej analýzy ako *možný svet*, *rozsah* či *intenzia*. Druhá kapitola už predstavuje originálne výsledky autorkinej práce. Skúma vzťahy synonymie deklarované v lingvistických prácach týkajúcich sa najmä slovenského jazyka. Hoci empirické dáta pochádzajú najmä zo slovenského jazyka, resp. slovenských synonymických slovníkov, neznamená to, že výsledky sú obmedzené len na slovenský jazyk. Pomocou logicko-sémantickej analýzy pri skúmaní lingvistických teórií synonymie autorka odhalila niekoľko odlišných pojmov. Ako sama v závere tvrdí, „pod termínom synonymia či synonymita sa skutočne skrýva podstatne väčšie množstvo rôznych vzťahov, ako by používateľ jazyka očakával, a dúfame, že sme odhalili a odlišili väčšinu z nich alebo aspoň naznačili, akou cestou sa možno za týmto účelom vybrať. Tento bod pokladáme za najväčší prínos tejto práce“ (s. 146).

Prejdime si jednotlivé kapitoly podrobnejšie. Prvá kapitola má názov *Synonymita slov z pohľadu logickej sémantiky – LOGsynonymia*. Autorka rozlišuje termín *LOGsynonymie* a termín *(byt) LOGsynonymý s...*; podobne bude neskôr rozlišovať medzi termínmi *LINsynonymia* a *(byt) LINsynonymný s...* Prvé z dvojice termínov sú v supozícii *de dicto* a druhé v supozícii *de re*. Termín *LOGsynonymia* sa vzťahuje všeobecne na daný vzťah. Termín *(byt) LOGsyno-*

nymný s... sa týka vzťahu dvoch konkrétnych jazykových výrazov. V prípade LOGsynonymie to môžu byť aj dva jazykové výrazy z dvoch rôznych jazykov. Podľa definície sú dva jazykové výrazy LOGsynonymné vtedy a len vtedy, keď (vtt) majú v jazyku, ktorého sú súčasťou, ten istý kognitívny význam. Vzhľadom na to, že empirickými dátami, ktoré autorka skúmala, sú empirické výrazy v synonymických slovníkoch, a na to, že vzťah synonymie v lingvistike (LINSynonymia) je vzťahom medzi dvoma slovami, rozhodla sa autorka použiť prostriedky intenzionálnej logiky. Kognitívny význam jazykového výrazu explikuje pomocou pojmu intenzie. Jazykové výrazy signifikujú svoju intenziu a referujú na svoj rozsah. Rozsah jazykového výrazu je hodnotou intenzie v konkrétnom svetamihu. Napríklad predikát *učiteľ* signifikuje vlastnosť „(byť) učiteľom“ a jeho rozsahom je v závislosti od svetamihu trieda individuí s touto vlastnosťou. Identita jazykového výrazu sa v monografii explikuje pomocou Cmorejovho rozlíšenia medzi *jazykovými výrazmi* a *semivýrazmi*. Na identifikáciu jazykového výrazu potrebujeme poznať okrem semivýrazu aj jeho kognitívny význam (intenziu). Jazykový výraz je daný spojením semivýrazu a kognitívneho významu. Toto elementárne rozlíšenie medzi jazykovým výrazom, jeho semivýrazom a kognitívnym významom umožní v druhej kapitole autorke prehľadne formulovať jej výsledky. Zároveň je zrejmé, že vzťah LOGsynonymie nezávisí od nekognitívneho významu jazykových výrazov.

V tejto kapitole sa pomocou spomenutých technických prostriedkov postupne zavádzajú pojmy koreferencie, L-ekvivalencie a LOGsynonymie empirických výrazov. Empirické predikáty sú vo vzťahu koreferencie v nejakom svetamihu vtt majú v danom svetamihu ten istý rozsah. Vo vzťahu L-ekvivalencie sú dva empirické predikáty vtt majú ten istý rozsah vo všetkých svetamihoch. LOGsynonymné sú dva jazykové výrazy vtt pri spomínanej explikácii kognitívneho významu signifikujú tú istú intenziu. Podstatnú časť prvej kapitoly tvorí aj formulácia testu na skúmanie LOGsynonymie jazykových výrazov. Dostatočným testom LOGsynonymie dvoch jazykových výrazov je možnosť ich vzájomného a vzájomného spätného nahrádzania v každom jazykovom kontexte bez zmeny kognitívneho významu daného jazykového kontextu. Kognitívny význam jazykového kontextu sa explikuje pomocou známeho pojmu intenzionálnej štruktúry. Vzhľadom na definície L-ekvivalencie a LOGsynonymie autorka dokazuje, že oba tieto vzťahy sú reflexívne, symetrické, tranzitívne (t. j. ekvivalenčné).

V druhej kapitole s názvom *Lexikálna synonymia z pohľadu lingvistiky – LINSynonymia* sa porovnávajú vlastnosti LOGsynonymie a LINSynonymie. V úvode sa uvádza zásadná všeobecná definícia LINSynonymie, ktorá tvorí východisko ďalšieho skúmania. LINSynonymné sú slová s totožným významom, ale aj s blízkym či príbuzným významom. Z definície LINSynonymie vyplýva, že tento termín sa vzťahuje na viacero rôznych druhov vzťahov medzi jazykovými

výrazmi. Preto autorka rozlíši vzťahy rovnoznačnosti a blízkoznačnosti. Termín „význam“ má však podľa Geistovej v lingvistike mnohé rôzne použitia, pričom ako sama píše, lingvistické teórie významu „neposkytujú... uspokojujúcu explikáciu či aspoň priblíženie pojmu kognitívneho významu jazykového výrazu, ktorý by sme mohli využiť pri našom skúmaní“ (s. 58). Následne opíše štyri rôzne skupiny lingvistických koncepcií synonymie, pričom nepovažuje tento zoznam za vyčerpávajúci.

Veľmi zaujímavú časť monografie predstavuje kapitola o nekognitívnom význame slov. Okrem úsilia o technické uchopenie daného termínu považujem za podnetný spôsob, ako sa autorka vyrovnala s mierou neurčitosti a subjektivity, ktoré sú spojené určovaním nekognitívneho významu slov. Východisko tvoria stylistické príznaky slov uvádzané v synonymických slovníkoch. Hoci nie každý musí súhlasiť s týmto kritériom, pre skúmanie vplyvu nekognitívneho významu slov na ich synonymiu (LINSynonymiu) je voľba nejakého kritéria zásadná. Prípravné pasáže druhej kapitoly uzatvára krátka explikácia Tichého termínu „náležitosti“, ktorý sa využíva v ďalších častiach monografie.

Najprv autorka skúma vzťah rovnoznačnosti. Uvádza jeho definíciu pomocou termínov kognitívneho a nekognitívneho významu. Následne formuluje test rovnoznačnosti dvoch slov založený na vzájomnom a vzájomnom spätnom nahradzovaní slov v jazykových kontextoch, pričom použitie nových termínov demonštruje na konkrétnych príkladoch. Na to, aby autorka zistila, či sa vzťah rovnoznačnosti, ktorý patrí medzi vzťahy LINSynonymie, odlišuje od vzťahu LOGsynonymie, analyzuje, či ide o ekvivalenčný vzťah. Vzhľadom na definíciu rovnoznačnosti nie je rovnoznačnosť ekvivalenčným vzťahom. Rozsiahlejšiu časť monografie tvorí skúmanie vzťahu blízkoznačnosti, pri ktorej Geistová Čakovská identifikovala tri rôzne druhy. Rozdiely medzi druhmi blízkoznačnosti sú dané rôznymi podobami vzťahov, do ktorých môžu vstupovať kognitívne a nekognitívne významy slov. Keďže okrem podobnosti zohráva úlohu aj odlišnosť medzi významami, autorka ukazuje, že treba uviesť okrem pozitívnych aj negatívne jazykové kontexty, v ktorých sa aplikuje test vzájomnej a vzájomnej spätnej nahraditeľnosti. Kým v pozitívnych jazykových kontextoch môžeme vzájomne nahrádzať blízkoznačné slová, v negatívnych jazykových kontextoch tak robiť nemôžeme. Pri klasifikácii vzťahu blízkoznačnosti sa rozlišujú spoločné časti kognitívneho významu slov od rozdielnych častí, na čo sa využíva koncepcia náležitostí. Aj pri vzťahoch blízkoznačnosti sa ukázalo, že nejde o ekvivalenčný vzťah. Druhú kapitolu uzatvára krátka časť, v ktorej sa odlišujú vzťahy hyponymie a hyperonymie od vzťahov LINSynonymie a LOGsynonymie.

Recenzovaná monografia predstavuje výsledky využitia nástrojov intenzívnej logiky, Cmorejovho rozlíšenia medzi jazykovým výrazom a semivýrazom či Tichého koncepcie náležitostí pri analýze vzťahov synonymie v lingvistike.

Aby však nevzniklo nedorozumenie, musím upozorniť, že autorka uznáva, že intenzionálna logika má svoje obmedzenia, pričom rešpektuje prednosti hyperintenzionálnych systémov ako TIL. Intenzionálnu logiku si zvolila, pretože jej prostriedky sú podľa nej dostatočné pre jej prácu. Vzhľadom na charakter prezentovaných výsledkov sa ukázala daná voľba ako oprávnená.

Často vzniká problém spôsobený tým, že si autor alebo vedec neuvedomí obmedzený obor platnosti predpokladov a zákonov nejakej teórie a bezbreho ich začne používať aj mimo tento obor. Podobný problém vzniká, ak autor pri predkladaní svojich téz neupozorní na obor ich platnosti. Recenzovaná monografia je z tohto pohľadu výnimočná. Autorka vždy dôrazne upozorňuje na ohraničený obor svojho skúmania. Rovnako dôrazne upozorňuje, že zvolené nástroje logicko-sémantickej analýzy nemusia byť a nie sú vždy tými najlepšími. Naproti tomu však ukazuje, že tieto nástroje použité adekvátnym spôsobom na ohraničenom obore skúmania vedú k zaujímavým výsledkom. Monografia Barbory Geistovej Čakovskej je toho dôkazom.

Miloš Kosterec

milos.kosterec@gmail.com

Stephen Hawking – Leonard Mlodinow: *The Grand Design*
London: Bantam Press 2010, 208 pages

Stephen Hawking has become a notable icon of contemporary cosmology and theoretical physics. One of his indisputable contributions is that he is systematically trying to bring science to the general public and attempting to range scientific areas into a broader philosophical framework. Despite this, or rather because of this, his claim to be a philosopher raises some embarrassment. There is no doubt that Hawking is a leading physicist, but what kind of philosopher is he?

I will set out from his latest book, *The Grand Design*, written together with physicist Leonard Mlodinow (Czech edition: Hawking – Mlodinow 2011). At the first sight its name strongly evokes the concept of Intelligent Design. Is Hawking actually advocating intelligent design, or is it just a marketing gimmick? Of course, the second is correct. However, there arises a question, to which extent are other Hawking's and Mlodinow's formulations rather "marketing gimmicks".

But let us approach Mlodinow and Hawking's philosophizing. At the very beginning, the authors surprise us by claiming that "philosophy is dead now...".